

henri lefebvre i sociologija sela*

mr sreten vujović

3 članci

—→ »Trebalo mi je mnogo vremena, zato što sam se pobunio protiv svoje vere, da shvatim šta dugujem zemlji moje majke: piri-nejskoj upornosti, pirinejskoj grubosti, potajnoj egzaltaciji, podrug-ljivom humoru ove zemlje, njenoj nepokolebljivoj tradiciji nezavisno-sti, koja je od nje načinila mesto rođenja mnogostrukih jeresi više nego ortodoksnog fanatizma. Tada sam hteo da podignem spome-nik u slavu ove materinske zemlje. Umesto da pripremim tezu iz filozofije o jednom filozofskom problemu, ja sam napisao istoriju seljaštva u Pirinejima. Rasipnički projekt za jednog filozofa. Rad isto-ričara, geografa, sociologa. Težak rad koji se sastojao iz mešavine više 'specijalnosti'. Ja sam pokušao da ovo istraživanje vodim do njegovih najviših implikacija: istorijskih i društvenih uslova u se-ljačkim zajednicama i njihovim derivatima, jeresima — doprinos ci-vilizaciji iz direktnog kontakta između čoveka i zemlje, direktnog od-nosa između ljudi u arhaičnim zajednicama i njihovim produženji-ma«.

(A. Lefevr: Nacrt za autobiografiju, Eseji, Sarajevo, Svjetlost, 1961, str. 28.)

predmet sociologije sela

Počevši od godine 1948. u okviru Nacionalnog centra za naučna is-traživanja u Parizu (CNRS) u kome je Gurvič imao značajnu ulogu, Lefevru (Lefebvre) se pruža mogućnost da sa »čiste filozofije« pređe na proučavanje društvene prakse i svakodnevnice.¹⁾ Od tada pa

*) Ovo je skraćena verzija jednoga dela autorova magistarskog rada — *Misao Anrija Lefevra o selu i gradu*.

1) P. Vranicki o tom periodu Lefevrovog stvaranja piše: »Sticaj okolnosti bacilo ga je na sasvim drugo područje. Potreba službe u Centru za naučna istraživanja prisilila ga je da se bavi sociološko-ekonomskim problemima i da napravi doktorsku tezu o zemljišnoj i o ruralnoj so-cilogiji, i da se u međuvremenu bavi filozofskim, estetskim i drugim studijama«. U predgovoru studije *S onu stranu strukturalizma*, Beograd, Komunist, 1973, str. XIX.

Međutim, pitanje je da li je Lefevr bio »prisiljen« da se »baci« na sasvim drugo područje, s obzirom na njegov izraziti afinitet prema sociološko-ekonomskim problemima i želji da socio-loški prouči region iz kojeg je potekao.

u toku više od jedne decenije Lefevr je u nizu radova, koji se završavaju njegovim tezama *La vallée de Campan* i *Les Pyrénées*, iznosio svoju zamisao sociologije sela.

Ideja na kojoj Lefevr insistira jeste da postoji neraskidiva sprega između istorije i sociologije, istorijske i sociološke dimenzije u proučavanju seoske stvarnosti. Ruralna sociologija je označena kao »nauka o aktuelnom koja se ne može odvojiti od istorije, jer ovde kao uostalom i više nego uostalom, istorijsko traje i dejstvuje u aktuelnom.«²⁾ Lefevrova teza *La vallée de Campan* u stvari je istraživanje iz istorijske sociologije.³⁾ U proučavanju pirinejskih seoskih zajednica — *Les Pyrénées* — pripremio je takođe istorijsko-sociološku shemu.

U radovima objavljenim u *Cahiers Internationaux de sociologie* od 1949. do 1954. godine⁴⁾ Lefevr ostaje u granicama ruralne sociologije u uobičajenom smislu, da bi u »konkretnoj sociologiji«⁵⁾ pirinejskog regiona *Les Pyrénées* došlo do izvesnog pomeranja; određeni, do situiranja ruralne problematike u okvir kritike svakodnevnoga, kao ideje vodilje u analizi. Lefevr se u uvodu *Les Pyrénées* predstavlja kao onaj koji se ne da svrstati, to jest napominje da nije ni filozof ni *social scientist*, već je »sociolog po struci i pomalo filozof.«⁵⁾ Na istom mestu uvodi termin *la poïésis* da bi označio čovekovu aktivnost u procesu prisvajanja prirode oko njega i u njemu samom. *La poïésis* znači stvaranje dela, a delo jedino poseduje lepotu, tako da za Lefevra »čovek bez prirode nije interesantniji od prirode čoveka.«⁶⁾ U vezi s tim jedan od Lefevrovih ciljeva u analizi pirinejskih zajednica jest da govori *poïétiquement* o svojoj zemlji.

Šta po Lefevru, obuhvata predmet sociologije sela? On izdvaja tri problema, odnosno tri »istorijsko-sociološke stvarnosti«: a) *najšira zajednica* (klan, udruženje ili savez sela); b) *seoska zajednica u pravom smislu*; c) *porodična zajednica (la communauté tailable, patrijarhalna porodica, zadruga, dvor, itd.)*.⁷⁾

Od tri navedena problema Lefevra najviše interesuje seoska zajednica, njeno poreklo, struktura, rastvaranje i nadživljavanje. Tu zajednicu Lefevr definiše na sledeći način: »Ruralna (seoska zajednica) je oblik društvene grupacije koja se organizuje prema istorijski određenim modalitetima, to je skup porodica vezanih za zemlju. Ove elementarne grupe poseduju, s jedne strane, kolektivna ili nepodeljena dobra, a s druge strane, privatna dobra prema odnosima koji variraju, ali koji su uvek istorijski određeni. Zajednice su povezane kolektivnim uredbama i sve dok čuvaju sebi svojstven život, biraju odgovorne ljude radi ostvarenja zadataka od opšteg interesa.«⁸⁾ Lefevr ukazuje na nepotpunost, odnosno otvorenost opšte definicije seoske zajednice, koja upućuje na njene različitosti pod uticajem istorijskih okolnosti. Po Lefevru, u predmet sociologije sela spadaju sledeći problemi: proučavanje aktuelnih kapitalističkih i kolektivističkih struktura, zemljišna renta, socioprofesionalna struktura (klase u selu), tipologija sela, susedstvo, način života, položaj žene, omladine i starih osoba u različitim seoskim zajednicama, seljačka kultura, svest i ideologija seljaka, seljačka mudrost, osećanje svetoga, organizacija i ritualizacija vremena i prostora u selu, folklor, mitovi, vrednosti i simboli.

Osim toga, u dve teze koje je posvetio seoskim zajednicama u Pirinejima, Lefevr analizira njihove istorijske, sociološke, ekonomske, prostorne, kulturne, ideološke, religiozne, lingvističke i estetske karakteristike, komentarišući pored ostalog pirinejski arhaizam, in-

dividualizam planinaca, sukob između stočara i ratara, karakterologiju žitelja pirinejskih zajednica («etnopsihičke profile»: baskijska »duša«, bearnjanski »duh«, katalonska »inteligencija«), proces feudalizacije (crkveni i svetovni feudalizam), pirinejsko buntovništvo, republikanizam i antiklerikalizam, otpor centralnoj vlasti, problem »Reconquista« u Španiji, Pirineji kao zemlja Sunčanog krsta (La croix soleil) ili razapetog sunca (Le soleil crucifié), problem jeresi (paganizam Vizigota, arijanizam, protestantizam, jansenizam), odlike južnjačke civilizacije koja je briljirala u XII i XIII veku (materijalna osnova, kulinarstvo, veliki mit, viteška ljubav, grčko-latinski racionalizam, razvijena praksa rečitosti i govornišva: *Si je ne parle pas, je ne pense pas*), umeće življenja i stvi života zadržan u okvirima uske municipalne i regionalne aktivnosti, pirinejski partikularizam naspram mondijalnosti, itd. Lefevrov cilj je više da stvori sliku civilizacije koja se rađa iz istorije nego da rekonstruiše istoriju. Na neke od pomenutih problema biće šire ukazano ovisno o njihovom opštem teorijskom značenju.

Koji su osnovni elementi seoske zajednice kao specifične ljudske grupe?

Osnovni element agropastirske pirinejske zajednice, koji ima opštu važnost, jest *kuća*, kao tačka porodičnog vezivanja za zemlju. Porodica se održava oko kuće koja je u principu neotuđiva, dakle nasledna i stalna. Kuća nosi porodično ime i ima moralnu i pravnu personalnost u okviru sela i doline. U porodici postoji hijerarhija koja zavisi o podeli rada, odnosu proizvodnje, običajnom sistemu odgovornosti, itd. Šef porodice, otac ili majka, sin ili starija kćer, poseduje očevinu, upravlja dobrima i radovima. Mlađa muška i ženska deca su podređena i potisnuta, upućena na pastirski nomadizam, na odlazak u grad ili inostranstvo, a obično su — na osnovu običaja — isključena iz nasledstva pa čak i iz braka. Nasuprot tome, starija su deca određena da održavaju red i stabilnost i da od detinjstva igraju ulogu buduće majke ili oca. Karakteristično je da u pirinejskom regionu starija kćer nasleđuje svu očevinu, tako da se čak i danas njen muž i mlađa braća smatraju kao sluge kćeri — naslednice.

2) H. Lefebvre: *Du rural à l'urbain. Problèmes de sociologie rurale*, (1949), Paris, Anthropos, 1970, str. 22.

3) Prvi deo teze *La vallée de Campan* (Paris, PUF, 1973) sadrži arhivske tekstove i dokumente sa komentarima, a drugi deo nosi naslov »Etude de sociologie historique«, a to za Lefevra znači »dijalektičku vezu između istraživanja zasnovanog na istoriji i istraživanja zasnovanog na sociološkoj realnosti«. (*Isto*, str. 83.)

4) »Problèmes de sociologie rurale — La communauté paysanne et ses problèmes historico-sociologiques«, *Cahiers Internationaux de sociologie*, VI, 1949; »Les classes sociales dans les campagnes la 'mezzadria classica'«, *Cahiers Internationaux de sociologie*, X, 1951; »Perspectives de la sociologie rurale«, *Cahier Internationaux de sociologie*, XIV, 1953; »Theorie de la rente foncière et sociologie rurale«, *Actes du IIIe Congrès international de sociologie*, Amsterdam, août 1956, vol. II. Navedeni radovi i još sedamnaest drugih u kojima se razmatra urbana problematika skupljeni su i objavljeni u knjizi *Du rural à l'urbain*, Paris, Anthropos, 1970.

5) *Les Pyrénées*, nav. delo, str. 6.

6) *Isto*, str. 15.

7) *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 28.

8) *Isto*, str. 34.

Lefevr je ukazao na protivurečnosti pirinejske kulture. U agropastirskoj zajednici dominira patrijarhalna porodica, ali ima i tragova matrijarhata (»kuvada« se može objasniti samo u tom kontekstu) i tragova probnog braka, o čemu govori i izreka: *Heureuse la société où les fille sont faciles et les femmes fidèles*.

Pored kuće sa dvorištem, vrta i parcele obradive zemlje, kućedomaćin ima pravo susedstva (*véziaux*) i pravo korišćenja kolektivne svojine. Odnosi susedstva — kako praktični tako i ritualni — veoma su značajni i svi su institucionalizovani; ispoljavaju se u kolektivnoj seči šume (*corvée collective* — običaj koji se zadržao do danas), zatim u pomoći povodom rođenja deteta, prilikom slave i svečanosti, sahrane, itd.⁹⁾

Lefevr naročito ističe značaj svojinskih odnosa na zemlji koji predstavljaju osnovu strukture zajednice i ruralnog društva uopšte; on to čini s pravom, jer je zemlja bitan prirodni uslov poljoprivredne proizvodnje. Lefevr uočava dva osnovna oblika svojine: privatnu i kolektivnu zemljišnu svojinu, sa svim varijantama i kombinacijama kao i promenljivim međusobnim odnosima. U dolini Campan je dugo vremena dominirala kolektivna nad privatnom svojinom. Lefevr iznosi mišljenje da »suštinska, osnovna osobina jedne seoske zajednice (a druge osobine iz nje proističu ili su povezane s njom) jest kolektivno prisvajanje i upotreba zemlje, što zaista zahteva jedno upravljanje, organizaciju, uredbu, disciplinu.«¹⁰⁾ Smatrajući da se u spletu vlasništva i prava prikazuje cela istorija seoskog načina života, Lefevr ukazuje na svu složenost i promenljivost pravno svojinskih odnosa. U proučavanoj dolini Campan nalaze se modaliteti svojinskih odnosa različitog istorijskog datuma (stari režim, feudalizam, kapitalizam), koji podrazumevaju različita prava korišćenja — kako običajna tako i pisanim zakonom sankcionisana u odnosu na kuće, obradivo zemljište, livade, planine, šume, pašnjake, javne zgrade, puteve, itd.¹¹⁾

Lefevr generalizuje stavove o režimu svojine, smatrajući da su »sva društva situirana ili se situiraju između tih zemljišnih granica: kolektivne svojine i privatne svojine, dakle blizu jedne ili druge granice. Iz promenljivog odnosa između tih granica može se izvući princip klasifikacije oblika zajednice.«¹²⁾ Pobjeda privatne svojine (*usus, fructus, abusus*) predstavlja samo krajnji, apstraktni slučaj svuda gde je bila proklamovana, bila je ograničena porodičnim, nacionalnim ili državnim pravom. Dakle, prema Lefevru, apsolutna privatna i kolektivna svojina samo su krajnji, apstraktni slučajevi. Lefevr nadalje pravi razliku između kolektivne i nepodeljene svojine. Pojam »kolektivna svojina« označava socijalnu organizaciju u kojoj ne postoji privatna svojina. U prošlosti se toj granici približavao režim klana. U značenju kolektivne svojine može se posmatrati i eminentno pravo izvesnih tipova zajednica koje svojim elementarnim grupama (porodicama ili čak selima) obezbeđuju korišćenje zemlje (primer ruskog *mira*).

Pojam »nepodeljena svojina« odnosi se na deo zemlje koji nije podeljen elementarnim grupama, kada se već privatna svojina stabilizovala.¹³⁾ Nepodeljenost koegzistira sa privatnom svojinom, a privatni vlasnici po pravilu pojedinačno smanjuju ili međusobno dele nepodeljena imanja ruralnih zajednica. U Francuskoj seoskoj zajednici, primećuje Lefevr, pašnjaci, planine, šume i vode ostaju još delimično nepodeljena vlasništva. Na nivou porodice, očevina i kuća često su bivale nepodeljena svojina porodične grupe, da bi taj

oblik svojine evoluirao prema individualnoj svojini pater familiasa. Lefevr zaključuje da svaka seoska zajednica ima svoj osnov u kolektivnoj ili nepodeljenoj svojini.

U ovom kontekstu smisljeno je pomenuti postojeće razlikovanje kolektivne i zajedničke svojine. Zajednička svojina je karakterističnija za ruralne prilike. Za kolektivnu svojinu se može reći da u izvesnoj meri zadržava određena individualna prava i elemente individualno-privatnog prisvajanja. S obzirom na ovo, Lefevrova »nepodeljena« svojina bila bi u stvari zajednička svojina.

U procesu rastvaranja seoske zajednice pojedinim se elementima ruralnog društva dodeljuju jednaki ili nejednaki delovi kolektivnih ili nepodeljenih dobara. Do nejednakih delova se dolazi putem lukavstva, nasilja ili prirodnim procesom diferencijacije. Tako su na primer seoske zajednice u okviru šireg udruženja imale prava srazmerna veličini njihove populacije, te bogatstvu i snazi. Porodice su dobijale svoj deo srazmerno brojnosti, oruđu za rad, posedovanj stoci, visini poreza, ili bogatstvu koje se stiče naročito s prodorom novčane ekonomije. Unutar porodice žene, devojke i deca mogli su izgubiti prava u korist oca ili najstarijeg sina. Delovi kolektivnog i nepodeljenog vlasništva dodeljivani su privremeno, periodično ili definitivno. Jedan od Lefevrovih zaključaka je da »gde pobeđuje svojina u smislu rimskog prava *propriété quiritaire*, zajednica teži da iščezne ili je sasvim iščezla«. ¹⁴⁾

Lefevr smatra da napolicu (*le métayage, la mezzadria classica*) počevši od XIII veka uspostavljaju sjedinjene bivša zemljišna aristokratija feudalnog porekla i gradska aristokratija trgovačkog i bankarskog porekla, i to ukidajući seljačko upravljanje i plemićki posed. Seljak napoličar je slobodan, on je stalni i nasledni koncesionar eksploatacija, koji ima interes da poveća intenzivnost i produktivnost rada; međutim, vlasnik ipak uzima polovinu osnovnih proizvoda odnosno koristi se celokupnim povećanjem produktivnosti. ¹⁵⁾

Napoličarenje je praktično iščezlo u severnoj Italiji i severnom delu Francuske, prešavši u kapitalistički tip eksploatacije — zakup (*le fermage*). No to nije bio slučaj u Toskani, gde je usled stagnacija gradova (otkrićem Amerike svetska trgovina se orijentisala na Atlantik) došlo do kristalizacije *mezzadria classicae*.

Seoska zajednica je oblik zajednice poput porodice, nacije; ona se pojavljuje, održava, preobražava, razvija ili odumire u istorijskim uslovima koji su određeni nivoom proizvodnih snaga i načinom pro-

9) *Les Pyrénées*, nav. delo, str. 42.

10) *La vallée de Campan*, nav. delo, str. 90.

11) U vezi s tim problemom S. Vukosavljević piše: »NI jedna promena u oblicima zemljišne svojine nije bila takva da je ono staro nestalo sasvim, da je ono novo što je došlo potpuno istisnulo staro«. (*Istorija seljačkog društva, I: Organizacija seljačke zemljišne svojine*, Beograd, 1953, str. 2.)

12) *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 30.

13) *Isto*, str. 31.

14) *Isto*, str. 30.

15) *Isto*, str. 42.

izvodnje, ali se ne može poistovetiti niti sa proizvodnom snagom, niti sa načinom proizvodnje.¹⁶⁾ Ona je iščezla u izvesnim uslovima pod pritiskom velikih eksploatacija antičkog tipa (*villae romaines*, latifundia), feudalnog tipa (*domaine seigneurial*), industrijskog tipa (velika kapitalistička farma, socijalistički sovhovz).¹⁷⁾

Imajući na umu Dirkemovu dihotomiju organska solidarnost — mehanička solidarnost, Lefevr seosku zajednicu posmatra kao oblik organske zajednice koja objedinjuje ne individue, nego porodice, zavisne o organizaciji zajednice.

Ipak bitni svojinski odnosi, prema Lefevru, ne iscrpljuju značenje seoske zajednice.

Sledeći značajni konstitutivni element seoske zajednice jesu razne *kolektivne uredbe*, koje regulišu odnose u seljačkom životu, kao što su npr. kalendarski utvrđeni radovi na zemlji, plodored, premeštanje stoke (*la transhumance*), navodnjavanje, kosidba, iskorišćavanje šuma itd. Te uredbe su izraz seljačke mudrosti i ne mogu se shvatiti, smatra Lefevr, prema Dirkemovoj shemi obligacija — sankcija. Kolektivne uredbe su istovremeno i vrlo jednostavne i vrlo komplikovane;¹⁸⁾ ove konkretne, praktično usmerene i do detalja razrađene uredbe bile su osnov celokupne ekonomske, pravne i moralne organizacije tradicionalne seoske zajednice.

Organizacija tradicionalne zajednice je regulisana *nepisanim običajima*; ovi se običaji vremenom transformišu u pisano običajno pravo ili »prapravo«, da bi se zatim oblikovalo »pravo« u pravom smislu reči, zasnovano na racionalnim principima (koje je u Francuskoj obrađeno pod uticajem rimskog prava). Običaj je proistekao iz društveno-ekonomskih uslova agro-pastirskih zajednica, počevši od vezivanja za zemlju pastira-nomada i polunomada. Običajno pravo (ili prapravo) reguliše odnose seoske zajednice sa spoljašnjom sredinom, kao i sa svojim vlastitim telima i predstavnicima. Ova podela normi ponašanja odgovara hronološki raznim fazama u razviku seoske zajednice, mada ima i preplitanja, skokova, perioda »arhaizacije«. Lefevr ovakvu podelu smatra pogodnijom za osvetljavanje izvesnih istorijskih pitanja od uobičajenog suprotstavljanja običajnog i pisanog prava.¹⁹⁾

Tradicionalna organizacija seoske zajednice nameće određeni tip upravljanja. Nosilac upravljačke funkcije je opšta skupština zajednice, ili skupština svedena na šefove porodica, koja obično svoju moć prenosi na savet sposobnijih, starijih, uglednijih članova. Savet se brine o organizaciji zajednice u vremenu i prostoru. Tehničke, administrativne i ekonomske funkcije nisu odvojene od političkih funkcija. Politička funkcija je višestruka: odbrana zajednice od spoljašnjih opasnosti i pritisaka (borba za integritet teritorije), arbitraža između sukobljenih društvenih grupa (klasa) unutar veće, izdiferencirane zajednice, ili odbrana vlasti nad zajednicom jednog od njenih pripadnika u ime nadređene države.²⁰⁾

S jedne strane seoska zajednica nudi jedan model direktne seljačke demokratije. Konstitutivni elementi, kuća i porodica, imaju u principu jednaka prava. Skupština je suverena. Učesnici raspolažu jednim glasom; makoliko bilo njihovo bogatstvo, odluka se donosi većinom.

No ova zajednica istovremeno sadrži i vapijuće nejednakosti.²¹⁾ Unutar tradicionalne porodice (*la famille-souche*) postoji privilegija sta-

rijih i muških članova. Mlađi članovi oba pola, te pastiri, sluge, zanatlije i radnici bili su suprotstavljeni oligarhiji kuća i sela. Gomili podređenih pripadala je i čudna kasta *cagot* (*chien de Goth*), kasta odbačenih i prezrenih u društvenom i prostornom »rezervatu«. Sve do kraja srednjeg veka u pirinejskom je društvu postojao »embrion društva kaste, analogan onom u Indiji, a koji je verovatno nastao na istoj socioekonomskoj osnovi zajednice sela.«²²⁾ Naime, vrednost Lefevrovih istorijsko-socioloških analiza i primera kojima obiluju njegove dve monografije o pirinejskim zajednicama upravo je u tome što iz njih izvlači opšte aspekte kojima se njihova istorija povezuje sa opštom istorijom, pa prema tome imaju određenu socio-
lnšku i teorijsku vrednost.

Lefevrova gledišta o problemu porekla, sukcesije i sociološke uzročnosti seoske zajednice takođe su vredna pažnje. On smatra da se taj problem ne može rešiti ako se postavi dilema: rezultira li seoska zajednica iz raspadanja primitivne grupe (klana), ili iz udruženja elementarnih grupa (porodica), budući da su se u izvesnim slučajevima i u određenom društveno-istorijskom kontekstu formirale zajednice i na jedan i na drugi način.²³⁾

Lefevr odbacuje ideju uprošćenog evolucionizma XIX veka, ideju o kontinuiranoj evoluciji društva, pa i seoske zajednice, jer je njen razvoj bio daleko kompleksniji i neujednačeniji. Da bi to potkrepio, Lefevr navodi primer seoske zajednice u Galiji koja je već bila u procesu raspadanja kada su došli Rimljani. Rimsko pravo (privatne svojine) i stvaranje velikih poseda ubrzali su delimično iščezavanje seoske zajednice.²⁴⁾ Međutim ona se rekonstruirala (*la villa se*

16) *Isto*, str. 28.

17) *Isto*, str. 29.

18) U *Les Pyrénées* (str. 39) Lefevr opisuje primer veoma složenog premeštanja stoke (*la transhumance*).

19) *La vallée de Campan*, nav. delo, str. 140—141.

20) *Du rural à l'urbain*, nav. delo, 33—34. »U malom okviru seoske zajednice, vlast već obrazuje tendenciju da se odvoji od svoje osnove, od svoga socijalnog i organskog temelja, da se sama nametne kao politička vlast«. (*La vallée de Campan*, nav. delo, str. 104.)

21) *Les Pyrénées*, nav. delo, str. 43.

22) *Isto*, str. 46. Može se reći da je u tradicionalnom bratstveničko-plemenskom društvu Crne Gore bilo sličnih pojava, na primer bratstvo Kusurovića u Bjelopavličima koje je živelo u »društvenom rezervatu«, moglo bi se reći u kastinskom položaju. (Vidi, P. Sobajić: »*Bjelopavlički i Pješivci plemena u crnogorskim brdima*«, u: *Naselja i poreklo stanovništva*, knj. XV. Beograd, 1932, str. 266-267.)

23) »Istorija ruske seoske zajednice, opštine (primitivna zajednica), mira (zajednica administrativno konstituisana), krčenjem zemlje i kolonizacijom širokih teritorija južne Rusije, izgleda pokazuju dva tipa formiranja, uvek u određenim istorijskim i sociološkim uslovima«. U: *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 35.)

24) Lefevr iznosi sledeću hipotezu: »Imam utisak da je rascep između Rima i Vizantije u funkciji agrarnih zajednica. Imam utisak da ono što je došlo od strane Rima, da je to bilo deo carstva gde je dominirala latifundija, dok ono što je išlo prema Vizantiji, to je deo gde je bila postojana primitivna zajednica. Biće interesantno produbiti tu tačku: Vizantinci VII i IX veka izradili su poseban zakon, vodeći računa o agrarnim zajednicama, dugotrajan zakup (*l'emphytéose*), a to je pravo koje sam ponovno našao u pirinejskom pravu XII i XIII veka, sa prenosom pravnih škola Italije. To je znak koji može imati svoju zanimljivost«. (*La communauté villageoise*, *La pensée*, Paris, No. 66, 1956, p. 33.)

preobrazila u *le village*) ili se učvrstila tamo gde se sačuvala u toku sporog raspadanja antičkog društva. Na njeno ponovo stvaranje i učvršćivanje (na jugu Francuske i u Španiji) naročito je uticalo vezivanje za zemlju varvarskih zavojevača.²⁵⁾

Uprkos različitosti i diskontinuitetu društvenih oblika, Lefevr zastupa hipotezu o uzročnoj sukcesiji oblika svojine i zajednica, kojom se treba rukovoditi u istraživanju. Polazeći od te hipoteze »postanak proučavane grupe ide od neizdiferencirane primitivne zajednice u njeno raspadanje na diferencirane individue — od kolektivne svojine u privatnu svojinu, od jednakosti u nejednakost, od zajedničke organske grupe u njenu disperziju. Ali *istovremeno* (podvukao A. L.) u različitim su epohama, a naročito u našoj, inverzne situacije primetne, i to tim više što se ide ka pravnoj i socijalnoj jednakosti individua, prema ponovnom stvaranju zajednica na manje ili više novim osnovama.«²⁶⁾

Lefevr ukazuje na dokumentovana gledišta Ž. Lefevra, A. Sea i M. Bloka o konzervativnoj ulozi seoskih zajednica koje su otežavale razvoj proizvodnih snaga, »sprečavajući slobodu kulture, parališući inicijative i tada progresivan poljoprivredni individualizam, potčinjavajući individue tradicionalnim stegama, sprečavajući uvođenje novih kultura i novih instrumenata.«²⁷⁾

Ž. Lefevrovo gledište smatra tačnim, ali uprošćenim. Tačno je na primer da su centralni Pirineji »tvrđava arhaizma«, da planina i seoske zajednice u njoj predstavljaju zonu »zaostalosti«, ali isto tako i otpora svim opresivnim snagama — od feudalizma do moderne države; obodi šuma i ravnice su iskorišćavale taj otpor.

Lefevr posebno ističe značaj agropastirskih zajednica i pirinejskih montanjera u borbi protiv moćnog i veoma uticajnog crkvenog feudalizma, protiv crkve. Politički otpor Pirineja jakom uticaju crkve i države imao je, prema Lefevru, tri oznake: svetovni feudalizam, municipalne tradicije i zajedničke tradicije.²⁸⁾ Osim toga pirinejski region u celini u političkom smislu karakteriše republikanizam, radikalizam i antiklerikalizam.

Zaključujući svoje razmišljanje o istorijskim problemima u vezi sa seoskom zajednicom, Lefevr pod uticajem Lenjinove misli piše: »Zakon *nejednakog razvitka* analognih formi i *interakcije* tih formi (koje koegzistiraju u različitim etapama njihovog života) izgleda jedan od velikih zakona istorije.«²⁹⁾ Ilustrirajući ovu ideju primerima iz francuske ruralne stvarnosti, Lefevr odbacuje M. Blokovu tezu o sukobljavanju južne i severne agrarne civilizacije u Francuskoj, civilizacije koje su određene različitom klimom, tehnikom, etničkim uzrocima. »Bilo je samo različitih stepena i modaliteta raspadanja ili ponovnog stvaranja seoskih zajednica«,³⁰⁾ zaključuje Lefevr. On istovremeno predlaže da se istorijsko-sociološko proučavanje seoske zajednice posmatra kao jedna od ideja vodilja u praćenju zamršenosti ljudskih činjenica.³¹⁾

Lefevr je u pravu kada misli da nije moguće valjano proučavati ruralnu problematiku u Africi, Antilima, na jugu SAD, ne vodeći računa o nadživljavanju ni ostacima robovlasništva. Takođe nije prihvatljivo objašnjenje ruralne stvarnosti u mnogim zemljama (uključujući jug Italije i Francuske), ukoliko se ne poznaju različiti modaliteti feudalnog načina proizvodnje, u koje Lefevr ubraja: *azijski* (zasnovan na svojini nad vodama i sistemu irigacije), *muslimanski*

(karakterističan po dominaciji urbanih centara, zanatskih i trgovačkih u odnosu na seosku okolinu), *evropski* (zasnovan na zemljišnoj svojini).³²⁾

Kapitalizam je, po Lefevru, revolucionisao poljoprivrednu proizvodnju primenom agrarne reforme, ostvarenjem prevlasti zakupa nad napolicom, posredstvom individualizma i industrijalizacije. Kapitalizam (u smislu novčane, tržišne ekonomije i privatne svojine) potčinio je ili razorio druge oblike svojine: plemensku ili klansku, kolektivnu i feudalnu.

Industrijalizacija poljoprivrede, krupna poljoprivredna proizvodnja i povećanje produktivnosti karakteristični su i za kapitalizam i za socijalizam.

Po Lefevrovoj oceni, socijalistički se preobražaj poljoprivrede odvijao u tri etape: agrarna reforma, kooperacija i nastojanje da se stvore agrogradovi. Zavisno o specifičnim uslovima određenih zemalja, svaka od ovih etapa ima različite modalitete (naročito zadruge). Ovu ocenu Lefevr iznosi 1953. godine i u njoj nema osvrta na prinudnu kolektivizaciju u SSSR-u, na »socijalističku prvobitnu akumulaciju«, na agrarne probleme kao osnovne socijalne probleme. O ovim problemima Lefevr će pisati docnije (1959) u delu *La somme et le reste*, tražeći u prilikama u Rusiji — i drugim zemljama u kojima su se afirmirale socijalističke revolucije — osnove dogmatizacije marksizma.³³⁾

društvene klase u selu

Lefevr je veći broj radova posvetio problemu klasa. On prihvata kao činjenicu postojanje ekonomske, društvene i ideološke stvarnosti klasa.

25) Lefevr se poziva na analizu sledećih tekstova: *Lex Romana Wisigothorum: Sentences de Paul. Breviaire d'Alaric — Liber III Forum — judicum; Lois de Reaswind. de Vamba, itd.* »Zabluda Istoričara je često bila da posmatraju vizigotsko pravo (*le droit visigoth*) kao *germansko pravo*, umesto da ga posmatraju kao običajno pravo *varvara*...« Ističe Lefevr. (*Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 37.)

26) *Isto*, str. 37.

27) *Isto*, str. 29.

28) *Les Pyrénées*, nav. delo, str. 133.

29) *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 39.

30) *Isto*, str. 39. »Ako nema agrarnih »režima« ili 'civilizacija' ili 'načina života' nego razvoja — nejednakog, i pod uticajem kompleksnih uslova — proizvodnih snaga, sociolog dobija istovremeno jedan domen, jedan objektivni metod, pravo na celovit pogled na činjenice«. (*Isto*, str. 70.) Ovo gledište Lefevr iznosi 1956. godine da bi 1965. u studiju *Les Pyrénées* pisao o južnoj civilizaciji, doduše ne objašnjavajući je klimom, tehnikom i etičkim uzrocima.

31) *Isto*, str. 39. »Po našem mišljenju, piše Lefevr, evropski srednji vek i iščezavanje srednjevekovne proizvodnje, (feudalne) nerazumljiviji su ako se ne vodi računa o nadživljavanju sistema. Tako se samo objašnjava značenje *običaja* i *običajnog prava* (podvukao A. L.), tako značajnih u proučavanju agrarnih činjenica. Svaki običaj implicira jedan socijalni oslonac — zajednicu — i jedan otpor »iznuđivanju«, tj. onome što je izvan običaja. (*Isto*, str. 75.)

32) *Isto*, str. 76.

33) *La Somme et le reste*. Paris. La Nef de Paris Éditions, 1959, str. 68 i 69.

Klasnom fenomenu Lefevr pristupa s marksističkih pozicija. Seljaštvo se, po njemu, ne može posmatrati kao posebna i homogena klasa, tako da izraz »seljačka klasa« nema uopšte precizan smisao. Tragom Marksa Lefevr ukazuje na dvojnost seljačke društveno-klasne prirode: seljaci čine klasu samo u određenom društveno-istorijskom kontekstu, kada se zajednički neprijateljski suprotstavljaju feudalcima ili kapitalističkom okruženju; izvan tih okolnosti seljaštvo nije klasa.³⁴⁾ Seljaštvo je heterogena društvena grupacija u kojoj poljoprivredni najamni radnici imaju proleterska obeležja, srednji seljaci koji proizvode za tržište i zavise o njemu imaju zajedničke osobine sa sitnom zanatlijskom i trgovačkom buržoazijom, dok krupni poljoprivredni proizvođači, pa čak i zakupci, predstavljaju deo buržoazije.³⁵⁾

Problem društvenih klasa u selu Lefevr je proučavao u Toskani, s obzirom da je to tradicionalno zemljoradničko područje s izgrađenom i originalnom socijalnom strukturom, sa svojevrsnom agrarnom strukturom zasnovanom na napolici (*mezzadria classica*); osim toga, pri ovom je istraživanju mogao da koristi preciznu i potpunu dokumentaciju.³⁶⁾

Ovde je potrebno izneti Lefevrov pregled socijalne strukture zemljoradničke Toskane (1935), da bi bili jasniji njegovi komentari pojedinih društvenih klasa, grupa ili kategorija. Struktura je bila sledeća: razni preprodavci stoke (*sensali*) činili su 2.782 ili 0,4% aktivnog ruralnog stanovništva, nadničari (*braccianti*) brojali su 89.556 ili 15% ruralnog stanovništva, napoličari čak 364.096 ili 60,9%, sitni zakupci 118.130 ili 19,8%, kapitalistički zakupci 1.031 ili 0,2%, službenici i tehničari 3.690 ili 0,6%, srednji i veliki zemljišni posednici činili su 8.888 ili 1,5% ruralnog stanovništva.³⁷⁾

Seljaštvo odnosno ruralna populacija koja živi od poljoprivrede ne čini jednu klasu, već je sastavljena iz »klasa«, grupa ili kategorija. Međutim zemljišni posednici su klasa — iako su malobrojni i nemaju funkciju u proizvodnji — i to zbog važnosti njihove ekonomske, socijalne i političke uloge. U Toskani nadničari, poljoprivredni proleter (*braccianti*) kao i napoličari sačinjavaju takođe klasu. Nadničari imaju svest o sebi kao o klasi, imaju svoju organizaciju, sindikate, postaju značajan činilac socijalnog i političkog života regiona. Međutim kapitalistički zakupci, kao i tehničari i činovnici, zato što su veoma malobrojni i vrlo malo značajni u Toskani ne mogu se nazvati klasom. Lefevr napominje da u severnoj Italiji, centralnoj i severnoj Francuskoj, u Engleskoj itd, kapitalistički zakupci čine klasu.

Da bi određena društvena grupa bila klasa treba, po Lefevrovom mišljenju, da ima izvestan broj povezanih obeležja: broj (ili kvantitet), funkcionalnu homogenost, jedinstvo interesa i akcije, svest, ideologiju (kvalitativna obeležja).³⁸⁾ Neko od navedenih obeležja može izostati ukoliko je dopunjeno drugim; tako na primer zemljoposjednici svojom snagom, homogenošću, jedinstvom akcije i interesa nadoknađuju svoju malobrojnost i konstituišu klasu. Pored toga Lefevr napominje da navedena obeležja »izražavaju tendencije i ne moraju biti posmatrana iz jednog bloka, kao globalno prisutna ili odsutna.«³⁹⁾

U delu *Sociologie de Marx* (1966) Lefevr iznosi nešto drugačije gledište o zemljoposjednicima.

Marx je, prema Lefevru, u liberalnom kapitalizmu razlikovao tri osnovne klase: vlasnike proste radne snage, vlasnike kapitala i vlasnike zemlje. Lefevr piše da danas »značaj vlasnika zemlje opada.

ova klasa teži da se pretvori u buržoaziju, u kojoj ona čini u najrazvijenijim zemljama samo jedan sloj, frakciju, posebnu grupu«. ⁴⁰⁾

Osim toga Lefevr pokazuje kako se, ovisno o sticaju okolnosti, u određenim zemljama istoga datuma (1848) menja društvena struktura. U tom smislu pominje da je Marks u svom radu u *Revoluciji i kontrarevoluciji u Nemačkoj* razlikovao osam klasa: feudalce, buržoaziju, sitnu buržoaziju, krupno i srednje seljaštvo, sitne seljake, kmetove, poljoprivredne radnike i industrijske radnike, dok je u *Klasnim borbama u Francuskoj* uočio sedam klasa: finansijsku buržoaziju, industrijsku buržoaziju, trgovačku buržoaziju, sitnu buržoaziju, seljake, proletarijat i lumpenproletarijat. ⁴¹⁾

Klase konkurentnog kapitalizma imale su tri izvora prihoda: zemljišnu rentu, profit i najamninu. Danas međutim, po Lefevru, zemljoposjednik ne dobija rentu od svojih farmera, napoličara, poljoprivrednih radnika, a niti kapitalist od vlastitih radnika. Celina proizvodnog viška vrednosti sliva se u opštu masu: u nacionalni dohodak, od koga posredstvom države vladajuće klase uzimaju lavovski deo. ⁴²⁾

Opisujući aktuelnu kolektivnu psihologiju seljaštva Lefevr smatra da ona proističe iz psihike tradicionalne seoske zajednice i patrijarhalne porodice, koje su u raspadanju. S obzirom na to postoji dvojstvo seljačke psihologije: s jedne strane deo te psihologije počiva na sigurnosti u nepromenljiv poredak prirode i zajednice, kao i rad pod zaštitom mističkih sila, predaka i božanstava, a s druge je strane prisutan strah da se taj poredak, uvek ugrožavan, ne sruši, da ne prevladaju zle sile; prisutan je dakle strah od neprijateljskog spoljnog okruženja. ⁴³⁾

Nestanak seljačke zajednice, praćene uznemirenošću, razočarenjem, trzavicama, zatim prelazak iz rada u poljoprivredi na rad u industriju, kao i prelazak iz sela u grad stvaraju brojne psihičke i moralne probleme, teškoće prilagođavanja na novu vrstu rada i na nov stil života. »Intuitivno poimanje vječnog poretka stvari zamijenjeno je zbrkanom percepcijom slučajnosti, nestabilnosti, mje-

34) Lefevr se poziva na Marksovu analizu u *Osamnaestom brimeru Luja Bonaparte* koja se bavi pitanjem »klasnosti« parcelnih seljaka. Parcelni seljaci sačinjavaju klasu usled njihovog ekonomskog položaja, tumači Lefevr, ali pošto između njih postoje samo prostorne veze, oni ne sačinjavaju pravu klasu. Nesposobni su da sami brane svoje klasne interese i da sami sebe predstavljaju. (H. Lefebvre: *Sociologie de Marx*, Paris, PUF, 1966, str. 135.)

35) Up. H. Lefebvre: »Psihologija društvenih klasa«, u knjizi G. Gurvitch: *Sociologija*, II, Zagreb, Naprijed, 1966, str. 405.

36) Up. *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 41.

37) *Isto*, str. 51.

38) *Isto*, str. 52.

39) *Isto*, str. 52, gde nastavlja i dalje svoju misao: »Tako se klasa *des braccanti* stvara, stiče svoju svest, svoju ideologiju. Ona je na izvesnom stepenu ili nivou svoje zrelosti«.

40) H. Lefebvre: *Sociologie de Marx*, nav. delo, str. 89.

41) *Isto*, str. 102.

42) *Isto*, str. 102—103.

43) H. Lefebvre: *Psihologija društvenih klasa*, nav. delo, str. 405—406.

šavinom sreće i nesreće; vizija svijeta podložnog ritmovima i zakonitostima ustupa mjesto viziji kaosa kojom upravljaju divovske i besmislene sile (»veliki« i »krupni«, država, itd.). Današnji seljak u Francuskoj više ne zna tačno kakve su njegove potrebe; on ne poznaje dobro svoj posao, on teži za užiticima koji su mu nedohvatni. To u stvari više i nisu značajke određene klasne psihike, nego simptomi duboke poremećenosti psihike.⁴⁴⁾

Suprotno Marksovim predviđanjima, u »socijalističkim« zemljama seljaštvo čini većinu stanovništva. »To su dakle seljaci koji preuzimaju ili podnose posledice revolucije...«, »to nije pitanje naprednog proletarijata...«; »... to su agrarni problemi koji dominiraju, i čije rešenje omogućava industrijalizacija i primitivna socijalistička akumulacija.«⁴⁵⁾ Novi odnosi proizvodnje idu ispred rasta proizvodnih snaga, umesto da im slede rast. U »političkom« socijalizmu SSSR-a deluje hipertrofirana država koja prisiljava seljaštvo da prihvati zahteve industrijalizacije, nudeći im oficijelnu ideologiju i filozofski sistem države.⁴⁶⁾

perspektive sociologije sela

U radu *Perspectives de la sociologie rurale* Lefevr se bavi pitanjima pretežno metodološkog karaktera. Po njegovom mišljenju sociologija — shvaćena kao proučavanje totaliteta društvenih procesa i zakona — može danas istovremeno konkretizovati i integrisati u celovit koncept radova istoričara i geografa koji su u Francuskoj prvi proučavali selo.

Seljačka se stvarnost pokazuje u svojoj dvostrukoj kompleksnosti: horizontalnoj i vertikalnoj (istorijskoj), koje se ukrštaju i utiču jedna na drugu. Horizontalna kompleksnost označava pojavljivanje bitnih razlika i antagonizama koji postoje u agrarnim formacijama i strukturama određenoga istorijskog datuma, u određenim društveno-političkim svetskim skupinama (na primer SAD i SSSR). Vertikalna kompleksnost, najkraće rečeno, uzima u obzir činjenicu istovremenog (ponekad na uskom terenu) postojanja arhaičnoga i modernoga.⁴⁷⁾

Ovakva kompleksnost seljačke problematike zahteva određene metode. Lefevr obraća pažnju na društveno-istorijsku uslovljenost razmatranja određenih problema sociologije sela kao i primene određenih metoda. Čisto deskriptivna i empirijska metoda mogla je nastati samo u zemljama bez istorije (SAD). Uprošćavajući metodološke postupke sociolozi zapadaju u integralni empirizam, u statistički formalizam. Takva metoda nije adekvatna ni u slučaju »neistorijske« zemlje (na primjer agrarna stvarnost američkog juga).

Ne uzimajući u obzir istorijsku dimenziju odnosno osobenu kolonizaciju u Americi (američki tip prodora kapitalizma i poljoprivrede razlikuje se od pruskog tipa), američki sociolozi i ekonomisti nisu u stanju da objasne američku ruralnu stvarnost, tj. činjenice američkog privrednog prosperiteta. Usled nepostojanja zemljišne svojine feudalnog porekla, prevladuje način prisvajanja zemlje i slobodno razvijanje kapitalističke poljoprivredne proizvodnje bez feudalnih klasa.

Lefevr predlaže »vrlo jednostavnu metodu« koja koristi pomoćne tehnike i sadrži više faza:

a) *opisna*: posmatrajte ali s pogledom obaveštenim iskustvom i opštom teorijom; u prvom planu je posmatranje sa učestvovanjem, upotreba tehnika ankete (razgovori, upitnici, statistika);

b) *analitičko-regresivna*: analiza opisuje stvarnost, s tendencijom da se sve tačno datira (da se ne bismo zadovoljili jednim nalazom koji se odnosi na nedatirane »arhaizme« i neuporedive jedne s drugim);

c) *istorijsko-genetička*: napor prema genetičkoj klasifikaciji formacija i struktura u okviru celovitih procesa; nastojanje da se opet dođe u aktuelno prethodno opisano, da se ponovo nađe sadašnjica, ali razjašnjena, shvaćena, objašnjena.⁴⁸⁾

Ž. P. Sartr u *Kritici dijalektičkog uma*⁴⁹⁾ ocenjuje ovu Lefevrovu metodu kao jednostavan i besprekoran postupak »da se sociologija i istorija uključe u perspektivu marksističke dijalektike«. On također smatra da je ova metoda primenljiva u svim oblastima antropologije, s izmenama u skladu s predmetom proučavanja. Samo ova metoda može biti heuristična i isticati originalnost činjenice, uz istovremeno omogućavanje poređenja. Sartr završava sa žaljenjem što je Lefevr — što se ove metode tiče — ostao usamljen među ostalim marksistima.

Osvrćući se na Sartrovu ocenu, Lefevr u predgovoru knjizi *Du rural à l'urbain* (1969) objašnjava izvor i smisao pomenute metode.

Što se »analitičko-regresivnog« postupka tiče, piše Lefevr, radi se o Marksovom metodološkom stanovištu da anatomija čoveka služi za objašnjenje anatomije majmuna, to jest da sadašnje omogućava da razumemo prošlo, a kapitalističko društvo omogućava da razumemo prethodna društva.⁵⁰⁾ Analitičko-regresivnom momentu prethodi istorijsko-genetički u toku koga se misaoni postupak ponovo vraća prema sadašnjem, polazeći od otkrivanja prošlosti shvaćene po sebi.

Lefevr obaveštava čitaoca da se Sartrova pozitivna ocena ovog metodološkog pravila ne može protumačiti kao znak istovetnosti

44) *Isto*, str. 406.

45) *La somme et le reste*, nav. delo, str. 68.

46) *Isto*, str. 68 i 69.

47) *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 66. »U tom smislu sociolog sela preuzima na sebe dva zadatka: s jedne strane sâm mora proučavati one aspekte društva koji su u vezi s njegovom specijalnošću, odnosno s njegovim specijalnostima, a s druge mora sa svog stajališta interpretirati i integrirati materijale dobivane od istraživača s područja drugih disciplina«. (»Sociologija seoske sredine«, u: G. Gurvitch (red.), *Sociologija*, I, Zagreb, Naprijed, 1966, str. 333.)

48) *Isto*, str. 74.

49) Z. Pol Sartr: *Egzistencijalizam i marksizam*, Beograd, 1970, str. 49 i 50.

50) U saopštenju o seoskoj zajednici objavljenom u *La pensée* (1956, No. 66), dakle tri godine posle rada *Perspectives de la sociologie rurale*, Lefevr iznosi opširne citate iz Marksovog *Priloga kritici političke ekonomije*, tj. iz odeljka »Metod političke ekonomije« (videti izd. Kultura, Beograd, 1956, str. 195, 196, 197), u kojima ukazuje na njihov značaj i doprinos proučavanju problema seoske zajednice. »Teorija agrarne zajednice je samo fragment jedne šire teorije, koja je teorija svih agrarnih problema u marksizmu, neodvojive od celine istorijskog materijalizma«. (*La pensée*, 1956, No. 66, p. 36.)

i analogije između puta koji je on prošao i puta egzistencijalističke filozofije.

U predgovoru knjizi *Du rural à l'urbain* Lefevr formuliše pitanja koja su ga interesovala dok se bavio ruralnom problematikom:

a) »Zašto svetska revolucija, najpre centrirana oko industrijalizovanih zemalja, predviđena kao takva marksističkom mišlju . . . , zašto se udaljila prema seljačkim zemljama, gde problemi primitivne akumulacije i industrijalizacije počinju da se postavljaju? Zašto se kurs svetske revolucije tako okrenuo?

b) U kojim uslovima seljaci prestaju da budu neutralan ili reakcionaran element u kompleksnoj igri socijalnih i političkih snaga? Kada su oni »snaga dopune«, kada i kako oni oslobađaju revolucionarne mogućnosti? Kakve su im granice u tome?

c) Odakle tačno dolaze teškoće poljoprivredne proizvodnje u izgradnji socijalizma?⁵¹⁾

Prvo pitanje (na osnovi koga su inače brojni autori kritikovali marksizam) M. Ranković⁵²⁾ smatra stereotipnim, jer Lefevr ne uzima u obzir poznati marksistički uslov istinitosti po kome se svaki stav situira u dati društveno-istorijski kontekst, odnosno da je i najistinitija tvrdnja u istorijskoj dimenziji relativna. Međutim, Lefevr nudi odgovor na gore navedeno pitanje ističući značaj Lenjinove teorije o izgradnji socijalizma u zemlji koja ne mora biti najrazvijenija, a ističe i Lenjinove formulacije zakona o neravnomernom različitom razvoju: »zakon neravnomernog razvitka, dakle, prevazilazi (kada se uzme u svom punom domašaju) Marksove i Engelsove stavove o nemogućnosti pobeđe socijalizma na drugi način osim putem istovremene proleterske revolucije u kapitalističkim zemljama u celini . . . To je osnovni zakon prelaznog perioda iz kapitalizma u socijalizam, u kome društveni element — politički — ima prevagu nad ekonomskim elementom kao takvim.«⁵³⁾

Ako se usvoji načelo socijalističkog kretanja u svakom posebnom slučaju određen posebnosti društveno-istorijskog bića u kojemu se kretanje javlja, onda se čini smislenijim pitanje o nedostacima objektivnih pretpostavki za stvarni razvitak socijalizma u zemljama koje nisu doživele period sazrevanja kapitalizma. O tim problemima Lefevr raspravlja u spomenutom delu *La somme et le reste*.

Treba napomenuti da novi politički sistemi koji se smatraju socijalističkim, uspostavljeni u zemljama koje imaju jake tragove prekapitalističkih struktura mogu ubrzati dozrevanje društveno-ekonomskih pretpostavki za socijalističko društvo. U tom se okviru takođe mogu objasniti i nesocijalističke pojave u tim sistemima koje su svojstvene ranijim klasnim društvima. S tim u vezi se potvrđuje Marksov stav: »Nikada neka društvena formacija ne propada pre no što budu razvijene sve proizvodne snage za koje je ona dovoljno prostrana, i nikad novi, viši odnosi proizvodnje ne nastupaju pre no što se materijalni uslovi njihove egzistencije nisu već rodili u krilu samog starog društva.«⁵⁴⁾

Na drugo pitanje Lefevr je potražio odgovor u delima klasika marksizma, te sam ponudio neke elemente odgovora analizirajući problem klasa u selu.

Na treće pitanje — odakle tačno dolaze teškoće poljoprivredne proizvodnje u izgradnji socijalizma? — Lefevr nije odgovorio između

đu ostalog i zato što nije nikada mogao (mada je hteo) vršiti istraživanja seljačkog pitanja u socijalističkim zemljama. Naime on je hteo da proučava agrarno pitanje u SSSR-u, Alžiru i Kubi odmah posle revolucije, ali mu te zemlje nisu dozvolile boravak u njima sa takvim ciljem.

Razlog koji Lefevr navodi da bi objasnio zašto je prestao sa proučavanjem ruralne problematike — izaziva nedoumice, a još više začuđuje što svoj desetogodišnji napor na tom polju smatra uzaludnim. No Lefevr to tumači sledećim: »To je naročito zato što se 'predmet' izmiče. Važnost agrarne reforme i seljačkog pitanja opada malo po malo. Mogućnosti (revolucionarne) seljaštva su iscrpljene, pošto su bile kulminirale u Kini. One sa Fidelom Kastrom i kubanskom revolucijom bacaju poslednji blesak, poslednji krik, koji podržava nade onda kada je već suviše kasno«. ⁵⁵⁾

Međutim, neprihvatljivo je gledište da »predmet« iščezava, kada još uvek većinu čovečanstva čine seljaci; ono može da važi samo za zemlje zapadnoevropskog civilizacijskog kruga u okviru koga sociolozi s pravom govore o »kraju seljaštva« (H. Mendras). Osim toga, ako je suprotnost između sela i grada danas daleko od rešenja, onda se ne može govoriti o iščezavanju seljačkog pitanja. Seljaštvo kao preindustrijski društveni entitet, kao kvalitativno poseban entitet, u tim zemljama nestaje. U tom smislu Lefevr se pridružuje marksističkim teoretičarima koji pristupaju seljaštvu kao ostatku pretkapitalističkog društva koji iščezava — kao nepostojećem u istorijskom smislu reči.

Što se tiče političkog delovanja seljaci mogu — iako retko — samostalno klasno da deluju, ili da budu vođeni od strane organizovane elite (što najčešće i jest slučaj), ali da deluju u vidu potpuno spontane amorfnе političke akcije (lokalne pobune — kratkotrajne provale razočarenja i buntovničkog osećanja), ili da pružaju pasivan otpor; »enormni broj vladinih dekreta i naredbi širom sveta nisu uspele zbog seljačkog spontanog, upornog i mirnog otpora«. ⁵⁶⁾

U svom *Nacrtu za autobiografiju* Lefevr je pisao: »... na tri četvrtine globusa agrarno pitanje je još osnovno pitanje: ono je svuda kamen spoticanja marksizmu, a politički se režimi njime inspirišu«. ⁵⁷⁾ Nadalje Lefevr piše: »Urbano društvo? Da, oko polova rasta. Ne, ako se vodi računa o seljacima Afrike, Azije, Latinske Amerike. Čak uzimajući u obzir bidonvilles — gde su okupljeni iskorenjeni seljaci«. ⁵⁸⁾

51) *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 9 (»Introduction«).

52) M. Ranković: »Gledišta A. Lefevra o filozofskim i sociološkim perspektivama marksizma«, *Sociološki pregled*, Beograd, 1962, str. 60.

53) A. Lefevr: *Lenjilnova misao*, Beograd, Kultura, 1959, str. 190 i 191.

54) K. Marks: *Prilog kritici političke ekonomije*, Beograd, Kultura, 1956, str. 9.

55) *Du rural à l'urbain*, nav. delo, str. 10 (»Introduction«). U tom kontekstu je svakako trebalo pomenuti Alžir i Vijetnam.

56) T. Shanin: »Seljaštvo kao politički faktor«, *Sociologija sela*, Zagreb, 1967, 19—20, str. 38.

57) A. Lefevr: *Eseji*, Sarajevo, Svjetlost, 1961, str. 28.

58) H. Lefebvre: *Sociologie de Marx*, nav. delo, str. 169.

Jasno je da je Lefevr napustio to gledište, ali je pitanje da li je to učinio s pravim razlogom.

S obzirom na zbivanja u zemljama Afrike, Azije i Latinske Amerike, to jest u zemljama »trećeg sveta«, može se reći da nisu iscrpljene niti revolucionarne mogućnosti seljaštva (»Kubanska revolucija kao avangarda latinsko-američke revolucije«), niti konzervativne pa ni kontrarevolucionarne mogućnosti. Zato kad bi društveni značaj seljaštva bio kriterijum za predmet istraživanja, onda bi bilo mnogo više naučnih radova posvećenih problemima ruralnog stanovništva.

* * *

Lefevrova zamisao sociologije sela sadrži niz značajnih i zanimljivih teorijskih i metodoloških gledišta, kao na primer:

— insistiranje na sprezi istorije i sociologije u proučavanju ruralne stvarnosti;

— upućivanje na marksističku teoriju zemljišne rente (Marks, Lenjin) kao na teorijsku osnovu sociologije sela, odnosno osnovu u proučavanju agrarnih problema;⁵⁹⁾

— predlaganje opisne, analitičko-regresivne i istorijsko-genetičke metode u proučavanju ruralne problematike, kao i interdisciplinarnog pristupa, a što je u skladu sa najnovijim i najplodnosnijim stremljenjima u istraživanju seoskog života (ovu je metodu Lefevr primenio u minucioznom empirijskom interdisciplinarnom istraživanju pirinejskog regiona);

— značajne (iako nedovoljno obrazložene) ocene pojedinih misaonih orijentacija u proučavanju sela, itd.

No kada se rezimiraju izložene primedbe u vezi s Lefevrovim postavkama, može se zaključiti sledeće:

— prvo, neki problemi seoskog života dati su u skici, a neki su samo pomenuti (klan, pleme, bratstvo, tipologija sela, itd.);

— drugo, nekritički su prihvaćeni pojedini Engelsovi stavovi iz *Porekla porodice, privatne svojine i države* (mišljenje o ravnoteži i neotuđenosti čoveka i društvenih grupa u ranim seoskim zajednicama);

— treće, neosnovan je stav o napuštanju sociologije sela zato što danas iščekava njen »predmet«, kao i stav o iscrpljenim revolucionarnim mogućnostima savremenog seljaštva.

No uprkos svemu pomenuto istraživanje pirinejskog regiona i sociološko-statističko istraživanje klasne strukture i fenomena *mezzadria classice* u Toskani po svom su dometu takva da mogu poslužiti kao primer i poruka nekim istaknutim savremenim marksistima-teoretičarima — da se prihvate empirijskih istraživanja, kako bi obogatili svoj isključivo teorijski opus.

59) Po Lefevrovom mišljenju sledeći Lenjinovi stavovi su od posebnog značaja za teoriju sociologije sela: 1. U agrarnoj strukturi kapitalističkih zemalja koegzistiraju formacije iz svih perioda istorije. Bez obzira na tu raznolikost oblika svojine i eksploatacije, Lenjin uočava da svojina i eksploatacija kapitalističkog tipa podređuje druge, prethodne forme eksploatacije i svojine što ima karakter objektivnog zakona. 2. Prodor kapitalizma u poljoprivredu dovodi do stvaranja dvostrukog monopola. Monopol feudalnog porekla i kapitalistički monopol su zavisno od zemlje ili regiona ili suprotstavljeni, ili se zajedno kombinuju, ili se pak spajaju vršeći gotovo svuda snažan pritisak na druge oblike eksploatacije i svojine. 3. Dvostruki monopol jednovremeno preobražava agrarnu strukturu i raspodelu »prihoda«, tj. zemljišnu rentu. (Up. *Du rural à l'urbain*. nav. delo. str. 84.)

Henri Lefebvre and Rural Sociology

Summary

Lefebvre's conception of rural sociology presented in various articles and two studies — theses »La vallée de Campan« and »Les Pyrénées« contains a number of important and interesting theoretical and methodological views. This appraisal refers to Lefebvre's justified stressing of the indispensability of connection between history and sociology in the study of the rural reality. In analysing the social structure of rural population, land rent, everyday life in the village, values, symbols etc. Lefebvre applies, with much imagination, the attitudes of Marx, Engels, Lenin and even Nietzsche. As far as methodology is concerned, Lefebvre suggests the application of described analytically-regressive and historically-genetic methods as well as interdisciplinary work in the study of rural problems. Lefebvre has devoted special attention to origin, structure, disintegration and outliving of rural communities.

However, some objections can be made to Lefebvre. Some problems of rural sociology have just been outlined, while others have been only mentioned (tribe, rural typology etc.). Further more, he has, without criticism, taken over some of Engels' attitudes about rural community. Neither can be accepted his assertion, that he has given up dealing with rural sociology, as, ostensibly, its subject is vanishing, that is, rural population does not exist any more in the historical sense of the word.

Хенри Лефевр и социология села

Резюме

Социологическая концепция села Лефевра содержится в его многочисленных статьях и в исследованиях / докторские тезисы/ »La vallée de Campan« и »Les Pyrénées« раскрывающие ряд весьма значительных и интересных теоретических и методологических приемов. В первую очередь такая оценка относится к, с полной обоснованностью подчеркиваемой Лефевром, необходимости существования взаимосвязи между историей и социологией в изучении действительности деревни. В анализе общественной структуры, земельной ренты, повседневной бытовой обстановки в деревни, ценностей, символов и др. он с особой силой и яркостью применяет идеи и концепции Маркса, Энгельса, Ленина, даже и Ницше. Что касается методологии, применение известного аналитическо-регрессивного и историческо-генетического метода и междисциплинарного приема. Особое внимание Лефевр уделил происхождению, структуре, разложению и пережитку сельских общностей.

Однако, в социологическом исследовании села Х. Лефевра встречаются некоторые недостатки и их можно подвергнуть критике. Исследуя некоторые из социологических проблем села, Лефевр дает только эскиз а некоторые лишь только слегка намечает / племя, типология села и др./.

Лефевр затем, особенно ярко проявился в некритическом восприятии и понимании некото-

But Lefebvre's concept of village ar-
sen in 50's and taken as a whole, me-
ans a theoretical contribution to the
study of rural reality. The studies abo-
ut the rural population of Pyrenees are
his most systematic works and are a-
mong the best in his large opus of ap-
proximately 50 books.

рых из идей Энгельса в т отно-
шении сельской общностj. Ле-
февр покинул социологическое
исследоваине села, якобы пото-
му, что предмет социологии се-
ла исчезает а крестьянство пе-
рестает существовать в истори-
ческом смысле — такое толкова-
ние Лефевра является полнос-
тью неприемлемым.

Но тем не менее, идея Лефевра
о селе, наставшая в 50-х гг. и
принятая в целом, является зна-
чительным вкладом в социологи-
ческое исследование действитель-
ностj. Исследования проблема-
тики крестьянства в Пиренеях
представляют его самый систе-
матический труд и всецело
входят в ряд его главных произ-
ведений его значительного твор-
ческого опуса насчитывающего
приблизительно пятьдесят книг.

